

NUTQ NUQSONLARINI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH ISHLARINI TASHKIL ETISH

M.X.Xovodillayev

Qo'qon DPI “Maxsus pedagogika” kafedrası o'qituvchisi

Nazorova Qizlarxon

Qo'qon DPI “Qayta tayyorlov” fakulteti tinglovchisi

Annotatsiya: *Murakkab nuqsonli bolalar nutq xususiyatlari va ularni shakllantirish tahlil qilingan. Murakkab nuqsonli bolalar nutqiy ko'nikmalari va lug'atini boyitish, bog'langan nutqini rivojlantirishga qaratilgan ishlar haqida fikr ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Murakkab nuqsonli, nutqiy nuqson, so'z, fonema, bilish jarayonlari*

Inson ruhiyatini o'rganish nihoyatda murakkab. Diagnostika ishlari uchun, yordamchi maktablarni butlash uchun bolalar ruhiyatini o'rganish juda zarur hisoblanadi, chunki yordamchi maktablardagi ta'lim-tarbiyani samarali olib borish uchun ham bu boradigi ma'lumotlar kerak. Inson ruhiyatini atroflicha o'rganish kishidan har tomonlama bilim va malakalar bo'lishi talab etilishi bilan bir qatorda bilim, yetarlicha hayotiy tajriba ham talab etiladi.

Aqli zaif bola ruhiyatining o'ziga xos xususiyatlarini bilish asosida ular bilan olib boriladigan o'quv tarbiyaviy ishlar mazmun-mohiyati belgilanadi. Aqli zaif bolalarning shaxsiy hujjatlari bilan tanisha borib, o'qituvchi, tarbiyachi bolaning kasallik tarixi, kasallik qoldirgan asorat xususiyatlarini tahlil qiladi. Aqli zaif bolalarni o'rganish yuzasidan ko'plab olimlar tomonidan izlanish va o'rganishlar olib borilgan.

Bu borada L.S.Vigotskiy, T.A.Vlasova, L.V.Zankov, G.E.Suxaryova, M.S.Pevzner, L.S.Rubinshteyn kabi yetuk psixolog va olimlarning olib borgan izlanishlari, tadqiqodlari va ular tomonidan yaratilgan metodikalaridan hozirgi kunda keng foydalanib kelinmoqda. Olimlar tomonidan aqli zaif o'quvchilarning idrok, tafakkur, xotira, diqqat, nutq kabi psixologik xususiyatlari atroflicha o'rganilgan.

Fazoviy buzilishlar aqli zaif bolalarda kuzatiladigan eng ko'p tarqalgan va eng ko'p uchraydigan nuqsonlardan biridir. T.N.Belovinaning ta'kidlashicha, fazoni idrok etish har xil nuqsonli a'zolarining turli hil intermodal aloqalariga asoslanadi. Fazoda komponentning to'liqligi ko'zga ta'sir etayotgan turli funksiyalarga bog'liq: uning o'tkirligiga, pertseptiv maydoniga, ko'z o'lchagichga va b.q. Negaki, aqli zaif bolalar bu darajaga to'liq yetgan bo'lmaydilar.

Aqli zaif bolalarga xos bo'lgan uyatchanlik va xarakterlar koordinatsiyasining kamligi, bolaga nisbatan yaqinda turgan narsalar bilan ko'rib tanishishning shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aqli zaif bolalarga maqsadsiz xarakterlanish va ortda qolishlari xos bo'ladi. Tadqiqotlarga qaraganda, aqli zaif bolalar xotirasi 11-12 yoshda bir oz rivojlanar ekan. 13-14 yoshlarda esa aqli zaif bolalar mustaqil ravishda mantiqiy tushunchalardan foydalanishlari mumkin. 15 yoshlarda esa aqli zaif bolalar materialni eslab qolish qobiliyati normal bolalarga yaqinlasha boshlaydiq.

Bu shundan dalolat beradiki, aqli zaif bolalar bilan olib boriladigan ishlar o'z vaqtida to'g'ri va aniq yo'lga qo'yilsa, bu ularning rivojlanishiga yordam beradi. Nutq nuqsonlarining aqli zaif bola umumiy ruhiy taraqqiyotiga salbiy ta'siri J.I.SHif qo'llanmasida atroflicha, chuqur tahlil qilib berilgan. Unda e'tirof etilishicha, aqli zaif bolalar bilan normal bola orasidagi farq ularning faol nutqlarida ko'zga tashlanar ekan.

Aqli zaif bolalar o'z nutqlarida sifat, fe'l, bog'lovchilardan juda kam foydalanar ekanlar. Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalar ko'pincha bir so'zdan iborat gaplarni qo'llaydilar. Bu "gap-so'zlarda" bayon etilayotgan fikr ajratilmagan bo'ladi. S.N.Rojdestvenskiyning ta'kidlashicha "So'zdagi tovushlarni farqlamasdan, ularni ajratmasdan, bolalarni o'qish va yozishga keyinchalik to'g'ri yozishga o'rgatish mumkin emas".

Aqli zaif bolalarda o'z kuchiga ishonch xosil qilmasdan turib, yordamchi maktablar o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erisha olmaydi. Ma'lumki, maktabgacha bo'lgan yoshdagi rivojlanish, erta yoshda kuzatiladigan rivojlanishning davomi hisoblanadi. 3 yoshda ma'lum o'sish sodir bo'lishiga qaramay, kelgusi rivojlanish ilgari erishilgan darajaga tayanadi. Shu bilan birga, bu yosh o'z xususiyatlari, o'z vazifalariga ega.

Ularning ko'pchiligi ilk bor yuzaga keladi. Maktabgacha yoshdagi meyorda rivojlanayotgan bolada butun psixik rivojlanishida katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Uning idrok qilish faolligi o'ta tez o'sib boradi - zehni rivojlanadi, ko'rib fikrlashi rivojlanadi, mantiqiy fikrlashga asos olinadi.

Idrok qilish imkoniyatlari o'sishiga ma'naviy xotira, ixtiyoriy diqqate'tiborining tiklanishi yordam beradi. Bolaning atrofdagi olamni idrok qilishida hamda muloqat va bolalar faoliyatining har xil turlari rivojlanishida nutqning ahamiyati yetarli darajada o'sib boradi. A.V.Zaporojets qo'llanmalarida ta'kidlanishicha, maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarida faqatgina aniq ko'rgazmali tasavvurlarga tayangan holdagina so'zli ko'rsatmalar bo'yicha harakatlarni bajarish, tushuntirishlar asosida bilimlarni o'zlashtirish imkoniyati yuzaga keladi. Faoliyatning yangi turlari yuzaga keladi, xususan, o'yin - maktabgacha ta'lim muassasalari bolalari birgalikdagi faoliyatining birinchi va asosiy turi bo'lsa, tasviriy faoliyati -bolaning birinchi mahsuldor faoliyati; mehnat faoliyati belgilari. Bola shaxsining jadal rivojlanishi sodir bo'ladi. Iroda rivojlanishi belgilanadi. Bola axloqiy tasavvurlarni, xulq-atvor shakllarini o'zlashtirib, inson jamiyatining kichik bir a'zosiga aylanadi. Maktabgacha yoshdagi normal rivojlanayotgan bolada idrok qilish faolligi o'sib boradi. Atrofdagi olamni bilishga qiziqishi ortadi.

Bog'cha bolalarining hammaga ma'lum yoshdan o'tishi bejiz emas. Maktabgacha yoshdagi bolani endi atrofdagi predmetlarning nafaqat tashqi ko'rinishi va vazifasi, balki, predmet va hodisalar o'rtasidagi aloqa va munosabatlar, ular asosida bor bo'lgan sababli bog'liqliklar, odamlarning o'zaro munosabati, axloqiy va ijtimoiy aloqa va qonuniyatlari qiziqtiradi. Aqli zaif bolalar uchun maktabgacha yosh davri pertseptiv harakatning boshi bo'lib keladi. Bolada predmet, o'yinchoqlarga bo'lgan qiziqishining uyg'onishi asosida ularning va munosabatlari bilan tanishishi ham yuzaga keladi. Bolalik davrining beshinchi yili aqli zaif bolaning idrok qilishi rivojlanishida keskin burilish kuzatiladi. Bolalar namunaga ko'ra tanlay oladi (rangi, shakli, kattaligi bo'yicha).

Ayrim bolalarda, shuningdek, butunligicha idrok qilish rivojlanishida siljish ham mavjud bo'ladi. Aqli zaif bolalarning idrok qilishi bilan bir qatorda normal aql-idrokga ega bolalar rivojlanishidan sezilarli farqlari ham bor. Bolalar ko'rish orqali tushunish asosida namunaga ko'ra tanlashni egallab, biroq, ko'p sonli belgilardan tanlashni amalga oshira olmaydi, yaqin xususiyatlarni faqrlashda qiynaladilar, bu xususiyatlarni didaktik o'yinchoqlar bilan harakatlarda hisobga ololmaydilar.

Ajratilgan belgilar bo'yicha umumlashtirish imkoniyati, muayyan belgi bo'yicha predmetlar qatorini buza olish, shu qatorda predmet joyini topishga maxsus o'quvlarsiz erishib bo'lmaydi. Butun obrazning shakllanishi ancha orqada: bolalarning yarmida obraz-harakat asosi bo'a olmaydi va hech qanday shaklda bola bilan tiklana olmaydi (na predmetli tasvir shaklida, na qirqilgan rasmlarni yig'ishda), boshqa yarmida esabuzilgan, to'liq bo'lmagan obrazlar mavjud bo'ladi. Aqli zaif bolalarda ko'rgazmali harakat tafakkur rivojlanishi orqada qolish bilan tavsiflanadi.

Maktabgacha bo'lgan davrning oxiriga kelib barcha bolalar ham amaliy natijaga erishishga, ya'ni predmetning siljishiga, qo'llanilishiga yoki o'zgarishiga to'g'ridan-to'g'ri qaratilgan yoki qo'l quroli bilan bajarilgan harakat bor amaliy vaziyatlarni bajara olmaydi. Shu bilan birga normal aql-idrokli bolalar bu vazifalarni kichik maktabgacha bo'lgan yoshda bajaradi. Aqli zaif bolalar ko'pincha muammoli vaziyatning borligini anglamaydi, umuman tushuncha bor hollarda esa yechimni qidirishni yordamchi vositalardan foydalanish zaruriyati bilan bog'lamaydi. Garchi ularni bolalikdan yordamchi vosita yoki qurol sifatida inson bilan yaratilgan predmetlar o'rab turgan bo'lsa ham.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maxsus psixologiya asoslari / Ed. L.V. Kuznetsova. Moskva: Akademiya, 2002. 480 P.
2. Parygin B. D. Ijtimoiy-psixologik nazariya asoslari. Moskva: Mysl nashriyoti, 1971, 256 p.
3. Pevzner M.S. Bolalar oligofrenik. Moskva: 1959. 205 p.
4. Daughter, Husanova Iroda Ulugbek. "LOGOPEDIC WORK WITH DYSARTHIC CHILDREN." Science Promotion 1.1 (2023): 117-122
5. Lazizbek Xaitov. (2020). Bo'lajak logopeda o'qituvchisining ijtimoiy-pedagogik kompetentsiyasining mohiyati va tarkibi. Evropa ta'lim fanlari bo'yicha tadqiqot va mulohazalar jurnali,
6. Murodjon, Xovodillayev. "METHODS FOR THE FORMATION OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Academia Repository 4.10 (2023): 332-335.
7. Xabibullo o'g'li, Xovodillayev Murodjon, and Komilov Otabek Iqboljon o'g'li. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING ESHITISH IDROKINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." Science Promotion 2.1 (2023): 28-34.
8. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Babayeva Azizabonu Hamidjonovna, and Ibrokhimova Sarvinoz Anvarjonovna. "TEACHING SPEECH FORMATION TO PRESCHOOL-AGE DYSARTIC CHILDREN." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 52-55.

9. Azizabonu, Babayeva, and Kabirova Zarnigor. "METHODOLOGY FOR CHECKING THE SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 40-43.

10. Makhmudov, Khurshidjon, and Khovodillayev Murodjon. "THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT ACTIVITY IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 44-47.

11. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Havodullayev Murodjon, and Ibrokhimova Sarvinoz Anvarjonovna. "ORIGIN OF DYSLALIA AND WAYS OF ITS ELIMINATION." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 48-51.

12. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, and Babayeva Azizabonu Hamidjonovna. "USE OF WORD FORMATION MODELS IN DYSARTHIC CHILDREN." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 61-64.

13. Murodjon, Khovodillayev, and Kabirova Zarnigor Rakhmonjonovna. "TECHNOLOGIES OF SPEECH FORMATION IN MENTALLY DEAD CHILDREN 9-13 YEARS OLD." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 56-60.

14. Rustam, Khayitov Lazizbek, and Murodjon Khavodullayev. "DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE DEFECTOLOGISTS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 547-552.

15. Muradkhan, Khovadillayev. "DEVELOPMENT OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 343-347.

15. Rustam, Khayitov Lazizbek, and Murodjon Khavodullayev. "DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE DEFECTOLOGISTS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 547-552.

16. Muradkhan, Khovadillayev. "DEVELOPMENT OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 343-347.